

**ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ ФІЛОСОФІЇ БУТТЯ ГЕРОЯ
У ЗБІРЦІ ПЕТРА СОРОКИ «СИМФОНІЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО ЛІСУ»**

Л. М. Горболіс, д-р філол. наук

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,

вул. Роменська 87, Суми, 40002, Україна

E-mail: gorbolisspu@gmail.com

У статті на матеріалі збірки «Симфонія Петриківського лісу» сучасного українського письменника досліджено складний світ почуттів, переживань ліричного героя, творчої особистості, який на основі прадавніх правил і норм поведінки з довіллям виробив філософію розуміння світу, себе й толерантного співжиття в гармонії з природою. Екологічна культура героя, сформовані критерії краси, добра, толерантного ставлення до природи впливають на формування стилю життя героя-наратора.

***Ключові слова:** екологічна культура, філософія лісу, щастя, герой-наратор, екологія.*

Вступ. Багатогранні взаємини людини і природи доволі активно освоєні у вітчизняній літературі різних періодів. Чи не найпоказовішими в цьому проблемно-тематичному сегменті є «Лісова пісня» Лесі Українки, «Intermezzo» М. Коцюбинського, поезія Б.-І. Антонича, Л. Костенко, проза М. Дочинця, п'єса П. Ар'є «На початку і наприкінці часів», а також масив творів на чорнобильську тематику, у яких висвітлюються взаємини людини і природи, різні аспекти екологічних питань. Актуальні питання збереження довкілля інтерпретуються в модерному, постмодерному вимірах, «з певної віддалі», як зауважує українська дослідниця Т. Гундорова, осмислюючи ядерний дискурс, а Чорнобиль – як слово-символ, що позначає стан присутності *після травми*. Дещо інший ракурс осмислення багатоаспектних узаємин людини й природи представлено у новітній літературі. На сьогодні потрактування органічних зв'язків героя з природою в творах українських письменників розглядається на проблемному, тематичному, поетикальному рівнях, з урахуванням здобутків не лише літературознавчих дисциплін, а й екології, соціології, психології, філософії тощо, урізноманітнюючи методологію, скажімо, апелюючи до екокритики. Твори з екологічною домінантою потребують уважного, стриманого, інтелектуального читання.

Серед активних аполотетів краси й багатств української природи особіне місце в нашій літературі належить П. Сороці, лірична трилогія якого «Симфонія Петриківського лісу» (Львів, 2015), – пошанна книга природі. Лірична трилогія «Симфонія Петриківського лісу» – це календар лісу, широка палітра кольорів, композиція звуків та запахів, що разом із емоційно-поведінковими характеристиками героя-наратора відкриває різні вияви його екологічної свідомості.

Збірка П. Сороки «Симфонія Петриківського лісу» була об'єктом зацікавленості С. Ткаченка, В. Базишевського, які акцентували на стильових особливостях, системі образів, проблемно-тематичних аспектах творів тощо. Проте чимало питань залишилося поза увагою. Серед них – філософія єдності протагоніста з природою.

Мета статті – на основі ліричної трилогії П. Сороки «Симфонія Петриківського лісу» дослідити корпус вибудованих на прадавніх традиціях пошанування й збереження природи почуттів, переживань, настроїв, емоцій головного героя, розкрити сутність життєвих принципів, обґрунтувати логіку поведінки героя-наратора, творчої особистості. **Завдання** – з'ясувати роль екологічних чинників у формуванні поведінки, стилю життя й способу думання ліричного героя. **Об'єкт дослідження** – лірична трилогія сучасного українського письменника П. Сороки

«Симфонія Петриківського лісу». **Предмет дослідження** – ґрунтовані на прадавніх екотрадиціях духовні пріоритети головного героя досліджуваної збірки.

Методи дослідження. У статті застосовано герменевтичний метод, що сприяв усебічній інтерпретації поезії та прози П. Сороки; біографічний метод допоміг виокремити я-авторове та я-ліричного героя; метод рецептивної естетики, міждисциплінарний підхід (апелювання до українознавчих праць та досліджень із психології, філософії тощо) і залучення до потлумачення художніх текстів екокритики сприяли виявленню самотніх рис протагоніста у ставленні до природи та збереженні її багатств.

Результати дослідження та їх обґрунтування. Ідея величі природи, поклоніння їй, екологічна культура героя-оповідача є ключовими й об'єднуючими для всіх трьох частин книги, що містить різножанрові замальовки, епізоди, образки з життя лісу й утомленого містом героя-оповідача в різні пори року та години доби. Ці тексти важко не цитувати і ще важче цитувати, бо в кожному рядку – відчуття, переживання, враження автора, що не вповні слушно фрагментувати, позаяк вони – цілісна й довершена структура. Окремі розділи мають у своїх структурах міні-диптихи, як, скажімо, «Запаморочливий політ» – своєрідний фотокадр із життя мурахи, чи «Боже одкровення» – емоційна рефлексія героя-наратора на сумовите надвечір'я, зоряне небо й голубів у польоті. У «Симфонії Петриківського лісу» автор ніби пропонує відчути кольоро-звуко-запаховий букет лісу, складаючи неповторні пейзажні картки й komponуючи їх у доволі умовній калейдоскопічній послідовності, що дозволяє читати книгу з будь-якої сторінки. Така структура й наповнення свідчать про відкритість тексту, незаангажованість штучною ідеєю, а також прагнення автора максимально передати свої емоції від споглядання та переживання природи. У нашій студії широко апелюватимемо до тексту П. Сороки, щоб донести красу й щирість слова письменника, хоча б частково передати світ його непростих переживань від спілкування з лісом й сприймання його красот.

Герой П. Сороки уважний, емоційний, уразливий, це творча особистість, яка помічає, на перший погляд, незначне, вміє бачити, чути й відчувати особливе й неповторне. У лісі все привертає увагу й слух утомленого містом наратора, ця локація дивує і хвилює його. Герой помічає, скажімо, маленький листочок, що притиснувся до моховитого стовбура дерева; він утішено спостерігає, як п'є росу шпак тощо.

Для оповідача немає в лісі нічого дрібного, випадкового, незначного; тут найневизначніше набуває ваги, особливого сенсу й неперебутного значення. Його хвилює все і «переповнює душу світлою радістю» [1, с. 14], змушує серце битися швидше й бентежніше. І щоб побачити для багатьох непомітне, не потрібно особливо якогось пильного вдивляння в навколишній світ, треба лишень любові, наголошує автор. Герой стає свідком, як перебігає стежку заєць, як скісний промінь пронизує частокіл дерев, як наполохана білка губить шишку і ще багато чого особливого для нього й неповторного. Він помічає на горобині торішні грона сухих ягід поруч із молодими: «Ніби нічого особливого, а насправді це велика, рідкісна й неймовірна зустріч, яку можна порівняти хіба з тим, як столітня людина вітає праправнуків» [1, с. 109]. Подібних проникливих спостережень із лаконічними, проте доволі місткими філософськими коментарями у трилогії П. Сороки чимало (наприклад, поезії «Бог зими вправляється в живописі», «Прийде зима сумна, мов Колима», «Ліси зелені – тільки сон зими», «Важко ходять лісом мокрий вітер» та ін.), що налаштовують реципієнта на позитивний лад.

Ліс наповнений особливими для героя-наратора подіями. «Ти йдеш (лісом. – Л. Г.) – і маленькі й великі дива відкриваються на кожному кроці» [1, с. 29]. Слова «у лісі», на його переконання, не лише зайві, а й протиприродні, він цінує «гармонійне мовчання, бо стихія лісу – це інший стан душі» [1, с. 14], «інший світ із абсолютно відмінними законами» [1, с. 17], де людині, яка живе за екологічними законами, добре, спокійно, легко, затишно, комфортно, де в зелений колір

забарвлений шум, лісові пахощі, голоси птахів і звірів, а також душа героя, його мрії. Цей колір є виразником злютованості героя зі світом природи.

Оповідачеві особливо подобається ліс, що наповнений сонцем, і зовсім він не відчуває цікавості до нічного лісу: «Коли спадають померки, похмурніє і потахає моя душа» [1, с. 30]. Тривале мешкання в лісі, мандри в зелені причасні хащі чи звичними стежками позитивно впливають на емоційний та фізичний стан героя: «Ліс не відпускає мене. Тримає *душу* (письмівка наша. – Л. Г.) зеленими ніжними лапами, шепче лагідні заворожуючі слова, зворушує, полонить, дурманить пахощами» [1, с. 68].

Мешкаючи в лісі, герой П. Сороки не втратив ментальний досвід відчуження природи й спілкування з нею. У ліс, на його переконання, потрібно приходити зі спокійним серцем, умиротвореним і злагодженим душею, у радісному піднесенні духу, бо тільки тоді можна відчуті всю повноту життя і щастя, яке здатне вмістити серце. Утеча героя П. Сороки – творчої особистості – в ліс викликана потребою *іншого*, небуденного, особливого; це втеча від «покривдженої несправедливості світу», від недосконалого, сумбурного і штучного простору міста, «хатньої нудьги й марнотної суєти» [1, с. 153]. Це вповні пояснювано, адже «...мешканець сучасного міста живе з неперервно увімкнутим сигналом тривоги. Це неприємно і шкідливо для нашого власного здоров'я» [2, с. 94]. Наратор П. Сороки не асоціальний, він утомлений містом, міжособистісними стосунками й потребує відпочинку, як герой «Intermezzo» М. Коцюбинського, про що вже мав нагоду зауважувати В. Базишевський [див.: 3]. Міські штампи, емоційне перенапруження, високий рівень стресогенності спонукають шукати комфортний простір не лише для себе-збереження, а й себе-реалізації. Ліс приймає у свої зелені обійми стривоженого героя.

Наратор з книги П. Сороки «Симфонія Петриківського лісу» знайшов відповідний його душевному стану та внутрішнім структурам простір, де «зеленіє душа», де виповнює «почуття тихого щастя» [4, с. 274], де по вінця можна налити душу «казковою красою, доброю лагідністю до цього світу» [1, с. 22]. Герой із власної ініціативи розриває замкнене коло буденності, яка його – творчу особистість – усереднює, пригнічує, притлумлює, що зрозуміло, адже «людина намагається втекти з полону зарегламентованості та законослухняності, відчути себе живою» [4, с. 275]. Він прагне гармонії, тому йде туди, де затишно, комфортно, свіжо й легко. Ліс «п'янить, ошелешує... навалює зелені», яка «зазирає в душу» [1, с. 118]. Тонку й уразливу натуру невимовно-солодко манить небо [1, с. 126], захоплюють зароснені трави й саяливі ранки, хвилює сум переддошового неба й передгрозя, непокоїть думка, що гине Чорний Ліс і помирає Тиса. Він прагне споглядати гармонію в природі й міжособистісних стосунках, тому вповні пояснювано, що не любить вітролом, який «приносить тривогу і сум'яття, зриває листя, гне дерева, ніби вимагає від них рабської покори» [1, с. 87]. Після гармидеру, коли все вгамовується, ліс нагадає поле бою: «І можна почути ... молитву вцілілих дерев» [1, с. 87].

Наратор уміє слухати різнореєстрові звуки лісу: флейтово-протяжний свист дрозда, шурхіт оксамитових крил іволги, «тонкі, благальні й тихі, аж ніби принизливі» [1, с. 13] голоси кань. А ще

Як тільки схід зарожевіє
І просурмить, що морок скрес,
Шпак починає Літургію
У храмі лісу і небес.
Він перший чує подих ранку,
Як бард, виходить на поріг,
І будить сойку
і вільшанку,
Дрозда й зозулю...
словом, всіх [1, с. 210].

Дзвінка луна від стуку дятла розливається й допомагає відчутти всю глибину лісової тиші. А тиша, за спостереженнями наратора, може бути різною: вранці – тремка і пливка; пополудні – набухла й тужава, як брунька, присмерком – приземиста і дрімотна, у сонячний день – дзвінка й святкова, у похмурий – напружена і тривожна, перед хурделицею – примліла і ламка. Герой уміє відчувати Велику Зимову Тишу. А ще тиша буває струмовитою, глибокою, важкою, вона маже нагадувати повітряну кульку, а може віковічніти. Широка композиція різноманітних звуків у лісі налаштовує наратора на позитивний лад, узгоджує його внутрішні структури, активізує творчу діяльність і, скористаємося думками І. Франка, розворушує його чуття, б'є на настрій, грає «на нижчих регістрах ...душевного інструмента» [5, с. 130], позаяк «світ тонів, гуків, шелестів, тиші – безмежний; він дає звірам і людям першу можливість порозуміватися, передавати собі взаємно враження і бажання» [5, с. 129]. За допомогою звуків природа та екологічно компетентний герой П. Сороки зближуються, він стає свобіднішим. З огляду на здатність героя так чутливо реагувати на тишу, уповні зрозуміло, що його, поціновувача тиші, дратує велелюддя під час грибного сезону, бо «ліс і велелюддя несумісні» [1, с. 131]. Додамо, що гармонія звуків природних об'єктів, музика лісу позитивно впливає не лише на емоційний стан героя-наратора, а й ритмізує прозу й поезію П. Сороки – автор ніби списує її з природи.

У лісі герой вибудовує власний психологічний, сприятливий для творчої реалізації простір. Так доволі ефективно спрацьовує властивий живим істотам інстинкт території (А. Конгро). Наратор обирає ліс – максимально комфортну локацію, що забезпечує відповідну атмосферу для творчості. «Деякі місця, – стверджують дослідники, – можуть не лише визначати певний настрій, але й стати невід'ємною частиною особистості людини» [6, с. 132]. Герой зробив вибір, прийшовши до лісу, а «роблячи вибір, людина знов переживає єдність із самою собою» [4, с. 307]. Він обрав те, чого бракує в місті, самотужки долучився до створення атмосфери для праці; ліс ошчасливило його, адже герой має можливість серед природи, яка дарує натхнення, займатися «сродним ділом», а отже, в подальшому облагороджувати міжособистісні стосунки.

У лісі наратор мешкає в лісничівці – невеликому, облаштованому за своїми уподобаннями помешканні, де «ластівки були добрими янголами-охоронцями ...обійстя, без них воно втратило б щось дуже суттєве, важливе, особливе» [1, с. 85]. Герой проймається відчуттям неймовірної та непідробної ніжності до лісничівки, її міцних стін, високої стелі, дощаної підлоги, кожного закутка. Тепла хвиля відроди охоплює його завжди, коли згадує про лісове помешкання, що вповні зрозуміло, адже, як стверджують дослідники, «через створювані особисто речі та простори, втілюючись у них, персоналізуючи їх, людина встановлює, розвиває, захищає свою ідентичність» [7, с. 73]. Лісничівка – як персоналізований простір – стає для нього тим *своїм* простором, що допомагає реалізуватися як письменникові. Відбувається своєрідна зміна статусу героя, а отже, зміна ролі й становища. Він – *поклонник* природи, який уболіває за красу й багатство рідноспростору, він учень лісу, жрець його краси.

Ліс сприяє відновленню фізичного та емоційного стану героя, створює позитивний настрій. Тривалі мандри лісом часом фізично втомлюють його, проте після таких походів він невимовно щасливий: «А вранці знову піднімаюся свіжий і бадьорий, готовий відгукнутися *всім єством* (письмівка наша. – Л. Г.) на зелений поклик дерев» [1, с. 22]. Оповідач веде розмови з деревами, травами, із приємністю розчиняється в зеленому раї, відчуває себе «часткою безсмертної світової душі» [1, с. 44]: «Трави – моя особлива любов. Щось гарне і дивне роблять вони з моєю душею і пам'яттю» [1, с. 37]. У внутрішній організації героя-наратора ліричної трилогії П. Сороки «Симфонія Петриківського лісу» спрацьовали прадавні інстинкти у ставленні до природи, що виражається в 1) потребі спілкуватися з природою; 2) пошанному ставленні до об'єктів природи. Його відчуття суголосні переконанням

автора, який в інтерв'ю зауважує, що свідомий того, що кожен несе в собі пам'ять тисячоліть. Цю фундаментально важливу для загальної концепції книги ідею герой П. Сороки відкрито не проговорює, свою єдність із прашурами відчуває душею.

Ліс вчить його цінувати миті краси, гармонії і щастя: «у цьому лісі, на самоті з деревами і птахами, травами і звірами, можу зізнатися собі, що пізнав смак щастя» [1, с. 124]. Він вчиться в природі рівноваги, цього, на думку психологів, невід'ємного елементу «функціонування природи, який людина повинна враховувати як об'єктивний закон і значення якого вона тільки починає усвідомлювати» [7, с. 94]. Тут ідеться про нашого сучасника. Загальновідомо, що людський організм підпорядковується принципу рівноваги, що діє в природі; водночас людина, наголошують учені [див.: 7, с. 94], має підтримувати рівновагу в природі, вчитися збалансовувати у своєму житті фізичне й духовне.

Герой-наратор у «Симфонії Петриківського лісу» П. Сороки – один із небагатьох в українській літературі початку XXI ст., хто 1) апелює до природи як джерела натхнення, 2) активно освоює вироблену й апробовану ще предками екологію морального ставлення до об'єктів природи. Він, підкреслюємо, – наш сучасник, і його поведінка відповідає потребам українського суспільства початку XXI ст., адже «сучасна інтерпретація єдності людини і природи полягає в тому, що людина має ставати більш природною істотою, яка діє згідно з природою як зовнішнього, так і внутрішнього. Саме відповідність людини своїй внутрішній природі веде до злагоди із зовнішнім світом. Внутрішня гармонія особистості – передумова гармонії зовнішньої» [7, с. 95].

Природа стає для героя-наратора П. Сороки елементом уявлень про себе, джерелом себе-пізнання й себе-розуміння. Він відкриває свої здібності відчувати й бачити красу, дивуватися втаємниченому, невідомому, гармонійному в зовнішньому світі. Простір лісу чи окремі його локуси герой сприймає як диво, як особливу подію в природному світі. Для нього краса природи – це диво, коли співають птахи, коли «вода золотіла миготливими відблисками і розсипала безліч стрибаючих зоринок» [1, с. 47], коли бузок зацвів серед кущів ожини, коли ростуть уночі квіти й трави, коли омивається літнім дощем прозелень тощо. Одивнення природного ландшафту, небуденне звучання краси та її незаперечна значеннєвість, зміна звичного на незвичне естетизують життя героя-наратора з ліричної трилогії «Симфонія Петриківського лісу», сприяють пошуку вищого смислу буття, осягненню себе як частини всесвітньої гармонії. Природа розкривається у найнесподіваніших для нього ракурсах, по-перше, тому, що його натура чутлива до краси, по-друге, героєві бракує краси, дива, приємних несподіванок, досконалості в щоденному житті. Він їх прагне – і знаходить у природі.

Дивом герой називає і процес перетворення душі під впливом природи. Коли, скажімо, дощ у лісі, то «він не тільки дозволяє душі злитися з душею лісу, а й вивільняє її від тягаря тіла, заколискуючи високим небесним...ритмом» [1, с. 112]. Таке розуміння дива означає трансцендентний рівень осягнення зв'язку героя та природи – Божественного творіння. Подібні відчуття, на наше переконання, дозволяють говорити про релігійність героя-наратора. Породжений красою природи стан, у якому той перебуває, допомагає зауважувати навіть малопомітні грані буття, усвідомлювати його повноту й осенсовлювати життя. Герой відчуває, як інтимний зв'язок із природою виповнює його духовно – він остаточно переконується у важливості непорушних моральних імперативів, що реалізуються найперше у прагненні творити добро. Поезія і проза ліричної трилогії «Симфонія Петриківського лісу» чітко не демонструє, на якому досвіді формувався світогляд героя, проте зрозуміло, що він інтуїтивно збагнув потребу *йти в природу*, щоб налагодити діалог зі світом, не зістаритися душею. Він, очевидно, був виповнений космічним почуттям єдності з Усесвітом [див. про це детальніше: 8, с. 438].

Диво в природі підтримує інтерес героя до навколишнього світу та в цілому до життя. Йому, скажімо, цікаво, коли з лісу випорхує зграйка шпаків і сідає зовсім

близько. У трилогії П. Сорока представляє тип молодого душею героя, відкритого й відповідального, який, попри досконалість і неперевершеність природи, дитинно реагує на світ, адже «дивна ця невдержима сила природи» [1, с. 124]. Він широко дивується, а отже, продовжує пізнавати світ, відкривати для себе його нові грані. Увесь ліс для протагоніста-наратора – це диво; він помічає динаміку миті в природі, радіє й дивується дощу, вітру, сонцю, веселці, снігу. Одивнений світ підтримує радість буття героя, надає його щоденним діям певного смислу, допомагає досягнути його приховані, а почасти й притлумлені міськими умовами здібності, уміння, бажання та прагнення. «Справжня небуденність, – зауважує психолог Т. Титаренко, – трапляється не досить часто, але коли вона таки трапляється, коли цей стан святкується і людина відчуває злиття, єдність своєї окремішності й усього суцього, вона дозволяє собі витати в царині незнаного, незрозумілого й неможливого... забувши про численні обов'язкові ролі, які треба грати» [4, с. 284].

Герой-наратор П. Сороки потрапляє в створену природою атмосферу святковості, велич якої глибоко усвідомлює та відчуває, а отже, суворо дотримується правил поведінки в лісі з об'єктами природи, головним із яких є «Не нашкод!». Ліс живий, він чує, прислухається до людини тисячами вух, він «завжди одухотворений і нагадає велетенську надсутність» [1, с. 40]. Почасти перебування в лісі викликало в героя не вповні зрозумілі йому відчуття, «...щось неосяжно щемне, безмежне, від чого відчуваєш безсмертну душу» [1, с. 10]. Його стан максимально наближається до такого, коли «буття сприймається в цілісності, людина не відчуває себе відокремлено від всесвіту, від оточення» [4, с. 286]. Герой щасливий від того, що бачить, як горлиця п'є росу з розпростертого, як долоня, лопуха. Він побожно реагує на неперевершену красу величної природи, на хоральне сонце, маєстатні дерева, благословенні трави: «Іду лісом і дякую всім. Сонцю за те, що відбивається в кожній калюжничці й росу робить перлистою, пташкам – за спів, квітам – за кольори, травам – за пахощі, небу – за чисте повітря, Господеві – що засвітив мою свідомість. І всім разом за музику, гармонію, умиротвореність і красу» [1, с. 68]. Ці та низка інших тез із ліричної трилогії П. Сороки засвідчують, що автор створив героя із трансцендентним мисленням, що сприяє формуванню засадничих основ філософії сприймання й розуміння лісу.

Світовідчуття наратора П. Сороки суголосні з почуттєво-відчуттєвим світом героїв Б.-І. Антонича, Л. Костенко, які люблять життя, уміють відчувати гармонію. Порівняймо, скажімо, поезії «Я з цього лісу не піду нікуди...», «Ми всі одно: птахи, дерева, люди» П. Сороки з поезіями збірки Б.-І. Антонича «Привітання життя» чи поезію «Люблю життя» П. Сороки з «Вечірнє сонце, дякую за день!» Л. Костенко. Таких паралелей можна знайти чимало. Наведені художні зразки підтверджують актуальність у літературі цілого масиву українських екотекстів, що посутньо увиразнюють концепцію героя української літератури ХХ – початку ХХІ ст.

Емоційний, вразливий, із розвинутим творчим мисленням герой П. Сороки доволі часто перебуває у стані благоговіння від краєвиду, що від дощу набув святкової урочистості й хвилюючої величі. Йому світло й святково на душі від сонця, а мінливість неба для нього – велике й містичне дійство. Тому вповні вмотивованим видається його емоційний вигук: «Хай буде благословенна ця калейдоскопічність пір року!» [1, с. 138], адже кожна пора приносить свої барви, запахи, звуки й таємниці. Переживання природи, скористаємося думкою психолога Т. Титаренко, «є однією з найголовніших цінностей життя, заради яких можна взагалі жити. Це самодостатній досвід, такі переживання приймаються людиною з побожністю, святобливістю, подивом, захопленням, упокорюванням і навіть з екзальтованим і ледь не релігійним поклонінням» [4, с. 285]. Ліс у світорозумінні наратора П. Сороки сакралізується. У густих лісових нетрищах йому поінколи «хочеться вклякнуту на коліна, щоб випросити частку їхньої (дерев. – Л. Г.) мужності й мудрості» [1, с. 144]. Стан, у якому перебуває герой, свідчить про інтимний його зв'язок із природою, яким він дорожить і прагне не втратити. «Піднімаю руки догори і розхитуюся в такт могутнім

деревам... Через кілька хвилин потік небесних вібрацій підхоплює мене, проникає через мене. Я готовий почути Бога. І він говорить зі мною голосом любові... Любові, якої не може вмістити серце» [1, с. 83]. Такі емоції охоплюють вразливу, емоційну, відкриту для добра й глибокорелігійну людину, яка живе за моральними законами, сприймає природу як Боже творіння. Його релігійність, очевидно, ґрунтується на давніх віруваннях про одухотвореність об'єктів природи. З огляду на це, вповні пояснюваними є уявлення про дерева як живі істоти, до яких можна звертатися як до духів, «маючи певність, що вони чують тебе і розуміють, а їх душа промовляє до тебе» [1, с. 145] або ось таке: «більшість рослин... зі світу ангельського» [1, с. 82], або численні звертання з виразними ознаками молитви до дерев, «так, ніби душа язичника, для якого дерево було тотемом, вирвалася на волю» [1, с. 102]. Дерева, на переконання героя-наратора, різні, як люди. Є веселі, радісні, а є сумні, зажурені, вічні самітці. Це добре відчувають звірі. Дерева відчувають своїх двійників між людьми. Як собака схожий на господаря, так дерево схоже на того, хто його посадив. А якщо люди до нього не причетні, то дерева схожі на неспішний вітер, янголів і птахів, що розносять їхнє насіння. Дерева, як добрі духи, нікому не роблять зла. Досить пожити з ними кілька місяців, щоб вийти оновленим та просвітленим. Як і люди, вони мають своїх янголів-охоронців, що прилітають до них на ясно-зелених крилах, аби допомогти вистояти і передчасно не надломитися [див.: 1, сс. 80, 83, 84, 102 тощо]. Це своєрідний мікс із сентенцій «Симфонії Петриківського лісу», переживання людини, яка має багатий досвід спілкування з природою – непізнаним і утаємниченим світом. Така сповідальність індивідуалізує героя-наратора. Він просить столітню липу говорити з ним, бо переконаний, що спроможний зрозуміти таємничу мову її душі, бо вони з нею споріднені душі [див.: 1, с. 98]. Контексту цих думок суголосні й такі проникливі рядки:

Навчи мене, Господи, з неба молитись, як птаха,
І жити, як птаха, над кронами лип і сторіч.
З буття в небуття переходити так, як мураха.
Безболісно й легко чи свято, чи будень, чи ніч.
Навчи мене, Боже, мовчати, як скошені трави,
Рости і цвісти некрикливо, як терен і хвощ.
Як хмара тікати від слави, хвали чи неслави.
Над світом сумним прошуміти, як вітер чи дощ [1, с. 217].

Ліс для наратора П. Сороки – духовне опертя, а кожне дерево – енергетичне джерело, яке виповнює живильною силою розхристану містом душу: «Його чиста енергія переливається в душу, аби наповнити доброю силою і душевним спокоєм [...] якась вища божественна сутність опановує ество» [1, с. 10]. Дерева є важливим терапевтичним засобом, адже здавна відомо про їх цілющу дію. На сьогодні фахівці з біолокації переконливо стверджують, що дерева мають біополе (з електричною, магнітною, гравітаційною складовими), як і всі живі істоти. Оздоровчий, стимулюючий, лікувальний ефект деревотерапії реалізується на енергетичному рівні. Дерева підсилюють спротив людського організму негативним чинникам, знімають нервові напруження, стимулюють роботу серця, активний обмін речовин, знімають стрес, головний біль, напруження тощо. Вони – потужні донори, які сприяють поновленню запасу сил у людини. І сьогодні в українців широко вживаними є примовки-звертання до дерев, як-от: «Буче, буче, візьми те, що мене мучить».

Герой ліричної трилогії зріднюється з простором лісу, зливається з ним, бо тут йому комфортно, свobodно, притулено, тут оптимізуються творчі здібності. Він пояснює: «Усе частіше ловлю себе на думці, що тільки тому мене хвилюють лісові пейзажі, що вони рідні мені, що це моя земля. Чужа краса не спроможна так дивувати і полонити, як та, до якої відчуваєш *кровну* (письмівка наша. – Л. Г.) прив'язаність. Тільки батьківщина здатна викликати сльозу розчулення, підняти в душі теплу хвилю неперепутного захоплення і тільки кровна любов допомагає щодня відкривати щось нове» [1, с. 117]. Ці рефлексії суголосні з ідеєю Г. Сковороди про вирішальну роль

ріднопростору для розвитку й реалізації здібностей людини. Рідна земля, дороги серцю краєвиди захоплюють і хвилюють героя-українця.

Глибинність переживань, відчуття гармонії зі світом, на переконання психологів, формують нове ставлення до світу [див.: 7, с. 81]. «Тільки ліс та ще мандрівні дороги роблять з моєю душею таке диво доброти і милосердя» [1, с. 22], – зауважує герой-наратор. Ліс виповнює його позитивною енергією, любов'ю. Природа облагороджує героя, із ним відбуваються такі психопроекти, що їх він раніше не спостерігав. Завдяки лісу герой самовдосконалюється, вчиться бути мудрим, стійким, сильним. Природа для нього – взірєць: він, скажімо, захоплюється, як струпетиле листя і дуба, що давно втратило запах, перебуває зиму, прирісши до свого гілля: «І кажу собі, побожно торкаючись цього воскового листя: ось саме так і треба триматися за життя, так боротися за нього, любити його і так помирати» [1, с. 149]. Природа позитивно змінює героя, він щиро зізнається: «І разом з усім світом зізнаєшся, оновлюєшся і аж захиляєшся у любові до життя» [1, с. 152].

Ліс сприяє виформуванню філософії любові, що реалізується у конкретних діях – підгодовуванні птахів, лисеняти, прирученні шпака Лелика. Герой П. Сороки, як і герой «Intermezzo» М. Коцюбинського, відкрив для себе силу та велич сонця, «його безцінні щедроти», від чого душа радісно співає. Герой М. Коцюбинського, як відомо, творить молитву сонцю [див. про це: 9; 10], а герой П. Сороки після тривалих споглядань та спостережень висновує, що «ціну затінню ще можна скласти, але сонце ціни не має» [1, с. 95]. Додамо: якщо герой «Intermezzo» радіє за волошки, які «хотіли бути як небо і стали як небо» [11, с. 45], то герой «Симфонії Петриківського лісу» радіє за дерево. У героя М. Коцюбинського зв'язок із природою не був таким тривалим і партнерським, як у героя, нашого сучасника. Змістовний, осенсовлений діалог із природою у мандрівника Петриківського лісу позитивно впливає на його саморозвиток, що вповні вмотивовано, адже «в природі людина стає більш спонтанною, менш тривожною, вона здатна відчувати внутрішню свободу та недетермінованість. Природа сприяє активному пошуку власних потреб, пізнання власних переживань, смислів» [7, с. 97].

Споглядаючи ліс, герой-наратор виробляє філософію себе-розуміння, себе-творення і, що важливо, себе-поважання. «У лісі можу роздумувати про все на світі, складати плани на майбутнє, кроїти нові сюжети, згадувати минуле, перейматися всякденними клопатами... Але поза лісом думаю тільки про ліс», – пояснює автор у мініатюрі «Закономірність». На запитання лісника Устима Несторовича чому живе в лісі як нелюд, герой-оповідач зауважує, що йому тут добре, тут він вивчає ліс, пише книжку і різьбить себе. А в мініатюрі «Відчуття безсмертя» додає: «Усе в цьому зеленому царстві лікує, зцілює, заповнює душу життєдайною втішливою радістю, дарує відчуття безсмертя. І якщо на мить забудеш про це, то пташка, трава чи дерево тут же нагадають тобі» [1, с. 114]. Героя захоплює невтримна сила природи, постійний процес її відродження. «І ще солодшим стає мені моє осамотнення, що теж веде до преображення. Кажу собі: дивися на природу, вчися у неї, наслідуй її – і будеш щасливим... Допоки життя» [1, с. 89]. Наратор відкриває важливий для нього закон щастя: «У природі розлита радість... природа переповнена радістю і щастям. Але марно сподіватися, що можеш щось зачерпнути для себе, якщо не прийдеш зі своїм щастям і з готовністю віддати його беззастережно і бездумно» [1, с. 100]. Його теорія щастя вибудовується на основі тривалого спілкування з лісом, його флорою і фауною: «А ще, бува, від щастя аж заплачу, / Що ліс цей є і ти у ньому є» [1, с. 212]. Природа для нього є своєрідним механізмом трансляції норм поведінки. У лісі він знаходить сяйво доброти, тут усе злагідніє серце, схиляє до відкритості, чистоти й любові. Ліс ніби вимітає з душі той важкий намул, що нашарувався за час міського суєтного життя і робить людину глухою і черствою. «Бувають хвилини, коли чую як росте коріння, як десь у глибині лісу плаче хворе дерево, як шумлять під землею застудженими голосами підземні води...» [1, с. 102]. Ліс змінюється, як і настрий чоловіка: герой радіє разом із ним, сумує, сміється чи плаче.

Філософія толерантного поведіння героя-наратора П. Сороки з природними об'єктами вибудовується на екологічно сформованих засадах, етиці ставлення до живої і неживої природи, що координує й осенсовлює поведінку героя, який обережно й чемно поводить у лісі, вважає за необхідне почистити озеро, підгодувати лісових мешканців. Герой органічно входить у створений та відлагоджений лісом ритм життя, що допомагає почуватися впевнено й затишно. Йому добре бродити лісом, бо він не прийшов сюди вбивати:

Бо я тут свій,
І всі мені рідня,
Ні перед ким не маючи провини,
Я розумію лиса й муравля,

Й записую апокрифи ліщини [1, с. 73], – зауважує він в епіграфі до прозового циклу «Апокрифи ліщини». У «контексті» природи йому затишно й хочеться, щоб так само затишно було біля людини й усім живим лісовим істотам. Тому коли під сторожівку забрів їжак, оповідач не без захоплення констатував: «...як добре, що все живе тягнеться до людини» [1, с. 70].

Герой глибоко усвідомлює причинно-наслідкові зв'язки людини й природи. Наприклад, своє поранення у лісі він пов'язує з тим, що зробив переступ – убив видру та зламав молоде деревце: «Біль – це мова, якою промовляє до нерозумної людини бог лісу» [1, с. 60]. Він прихилиється до дерев, як до друзів. І коли бродить лісом, йому «страшно (письмівка наша. – Л. Г.) в таку хвилину зламати гілку, збити голову красивій квітці, розсердити доброго лісового духа» [1, с. 43], бо ліс – зона миру. Уважний і спостережливий та водночас емоційний наратор П. Сороки помічає і прикрі деталі в краєвидах, що ранять його. Скажімо, дуб, який тримав на собі засохлу яворину, ніби міцно пригортаючи її до себе, боячись упустити, породжував у нього розчулення й сльози; а ворона, яка крала яйця з чужого гнізда, викликала незадоволення тощо. Він бачить, як помирає, стоячи, будяк, як усохся й здичавів сад, як змертвіли озера, як запустили поля й гинуть розорані пасовиська. А коли після кількох місяців лісового життя вибрався в місто і по дорозі зустрів наповнені деревиною вантажівки, то довго дивився їм услід, серце стислося від болю, неначе дорогу перетнула похоронна процесія, а потім сів на траву і відчув млість – серце запекло так, що ледь витримав напад болю. Переживання героя П. Сороки суголосні з настроями української письменниці О. Кобилянської, яка болісно реагувала на нищення буковинських лісів, про що розповідала в листах та новелі «Битва» [див. про це детальніше: 12].

Екологічна компетентність героя-наратора ліричної трилогії «Симфонія Петриківського лісу» стає підосновою формування життєвої філософії, пошуку сенсу життя, осмислення сутності буття тощо. У залюбленого в природне довкілля героя виникають закономірні паралелі між природою і людиною, а отже, й уповні зрозумілими є його спостереження, коли в липні, середині літа, вже відрожевіла жимолость і деякі пожовклі листочки опадають: «Яка недоля упала на них, коли все навколо ще буяє і зеленіє?.. Та чи не так і з деякими людьми, що сивіють у тридцять і сорок?» [1, с. 57].

Герой поступово виробляє неписані правила співжиття з природою: «Коли душа спокійна і ніщо не гнітить її, то все у світі набирає мудрого і високого ладу» [1, с. 99], «вперто здається, що все це (краса й самодостатність лісу. – Л. Г.) для людини і без неї немає ніякого сенсу, бо тільки з її появою одухотворяється природа, тільки завдяки їй все набирає вищого сенсу» [1, с. 61]. Герой відчуває ніби його щось не пускає з лісу: чи дерева, що доживають своє останнє літо і хочуть надивитися на людину, чи сова, яка втомила від самотності, чи зозуля, якій немає кому ворожити.

Наратор відчуває себе в лісі як удома, тут приходиться до нього натхнення. Саме благодатна стихія лісу, відчуття іншого, небуденного, святкового, таємничого, а також екологічна культура народжують у нього бажання творчо працювати. Тут слушною є думка психолога Т. Титаренко, яка стверджує, що «переживання свята

стає для людини особливим переживанням власної суб'єктності, переживанням своєї унікальної ролі у автобудуванні» [4, с. 279]. У тиші, в атмосфері спокою, у цій, як уже було мовлено вище, зоні миру, він набирається снаги, а його культура відпочинку позитивно сприяє цьому. Наратор споглядає природу, вміє її тонко відчувати, що осенсовлює перебування в лісі, адже, як зауважував І. Франко, «змисл зору дає найбагатший матеріал для нашого психічного життя, а тим самим і для поезії» [5, с. 147]. Дії протагоніста в лісі гранично продумані, економні й строго регламентовані давніми звичаями і традиціями поведінки з довкіллям. І що прикметно, природа вдячна героєві за його толерантність, що засвідчують численні відгуки-враження: «так запійно, легко і радісно працювати, що не сказати» [1, с. 34], «пахощі лісових квітів, що сповнювали повітря тонким ароматом, поволі повернули мене до життя...і творчої праці» [1, с. 45], «і легко злітаються до мене слова під лагідний шум лісу. В негоду мені завжди добре пишеться» [1, с. 48]. Працювати йому допомагає навіть божа корівка – «жива душа моєї лісової прози» [1, с. 140], бо коли вона поруч, йому пишеться по-справжньому піднесено й натхненно: нечутне дріботіння її шести жвавих ніжок ніби прискорює біг його крові, задає тон серцю, ритм написаному. Звичайне стає для героя незвичним і вартісним. Природа сприяє творчості, а отже, герой-наратор розвиває й утверджує свою ідентичність.

Він – творча особистість – дорожить своєю самотністю, непідробно радіє, що йому ніхто не заважає працювати. Його солодке «осамотнення» веде «до преображення». Мандруючи лісом, набирається свіжості, чистоти й особливого душевного окрилля. Його втішає шелест липи і здається, що тільки притулившись до шорсткої кори цього столітнього дерева, він зможе написати справді щось вартісне, важливе, «бо добре мені під її кроною, гарно, лірно та чисто засвічується слово і душа в ньому» [1, с. 98].

Ліс стає ідентифікатором героя, духовним компонентом його я. Життя й перебування в лісі виповнене сильними емоціями, що виливаються на папір. «Інтенсивна взаємодія з природою...дає змогу зберегти здорову натуральність світосприймання, можливість відновлювати втрачені в життєвій колотнечі душевні та фізичні сили» [4, с. 212]. Герой П. Сороки наснажений природою. Творча діяльність, як відомо, вимагає необхідних умов, психологічної концентрації – і ліс створює для нього відповідні умови. Але підкреслимо, що саме екологічна культура протагоніста-наратора, дотримання екологічних правил, принципів, законів, належних поведінкових норм сприяють ефективній письменницькій праці.

П. Сорока створив емоційно врівноваженого героя, який знайшов шлях подолання негативних впливів міста, внутрішньої боротьби з ностальгією, сумом. Це тип героя-українця, який уміє дослухатися до себе, до своїх інстинктів, почуттів та переживань, уміє користуватися надбаннями предків, щоб активізувати зв'язки з природою; він переконаний, «що настане такий час, коли люди будуть рватися не на заморські курорти, а повертатися до природи» [1, с. 53]. Це особливо актуально на початку ХХІ ст. Герой-наратор «Симфонії Петриківського лісу» є беззаперечним виразником поглядів та ідей автора, з яким часто ототожнюється, адже, як зізнається П. Сорока в інтерв'ю, мешкав і продовжує мешкати в Петриківському лісі в закинутій сторожці, ліс підкидає йому сюжети й головне – неперебутні душевні стани. Завдяки лісу він переосмислив себе, осягнув важливі секрети життя, проте йому слід відкрити й зрозуміти не менш важливі істини. Це автор глибоко усвідомлює, що засвідчують такі рядки:

Я хотів би тільки восени
Відлетіти у Господній вирій.
Так, як відлітають журавлі
Крізь тумани й дощові крапли,
Залишивши денник на столі
І в останнім реченні три крапки... [1, с. 304].

Висновки. Моральне здоров'я, почуття, переживання, гуманістична зорієнтованість поведінки, ціннісні орієнтири героя-наратора ліричної трилогії координує природа. Вибудувана на засадах екологічної культури триєдність «прагнення бути в природі – уміння з нею поводитися – бажання повернутися в природу» формує основи філософії життя героя. Духовний світ протагоніста з ліричної трилогії П. Сороки «Симфонія Петриківського лісу» виводиться бажанням творити добро. Його філософія життя вибудувана на принципах свободи, що її суть, значення і вартісність він уповні спізнає в лісі, серед дерев, трав, квітів, звірів, птахів, де його ество природно зливається з гармонією звуків, кольорів, запахів. Прикметна внутрішня шляхетність героя, його бажання бути корисним у лісі. Себе-уявлення й себе-розуміння героя за допомогою лісу реалізується в поведінковому, емоційному, когнітивному, екологічному аспектах. Екологічна культура героя координує не лише його поведінкові норми, а й мотивує його органічну зрідненість із ріднопростором. Його внутрішній психологічний простір суттєво доповнюється простором лісу, де він не губиться, а навпаки – відновлюється й структурується, ефективно організовує свою діяльність. Перебування в природі, сприяє особистісному зростанню, розвитку, активізації творчої праці героя. Означені в нашій розвідці питання потребують доповнень, конкретизації, позаяк художні тексти П. Сороки багаторівневі, метафоричні, емоційно навантажені; вони мають бути не лише ретельно прочитані, а й сумлінно проаналізовані з різних аспектів (хронотопічного, екзистенційного, ритмічного тощо).

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КОНЦЕПЦИЯ ФИЛОСОФИИ БЫТИЯ ГЕРОЯ СБОРНИКА ПЕТРА СОРОКИ «СИМФОНИЯ ПЕТРИКОВСКОГО ЛЕСА»

*Л. М. Горболіс, д-р філол. наук,
Сумської державної педагогічної університету імені А. С. Макаренка,
ул. Роменська, 87, г. Суми, 40002, Україна
E-mail: gorbolisspu@gmail.com*

В статті на матеріалі збірки «Симфонія Петриківського лісу» сучасного українського письменника досліджено складний світ почуттів, переживань ліричного героя, який на основі древніх правил і норм взаємодії з оточуючим середовищем створив філософію розуміння світу, себе і толерантного співіснування в гармонії з природою. Екологічна культура героя, сформовані критерії краси, добра, толерантності до природи впливають на формування стилю життя героя-розповідача.

Ключові слова: екологічна культура, філософія лісу, щастя, герой-розповідач, екологія.

THE ARTISTIC CONCEPT OF THE LIFE PHILOSOPHY OF THE CHARACTER IN THE COLLECTION «SYMPHONY OF PETRYKIV FOREST» BY PETRO SOROKA

*L. M. Horbolis, Doctor of Philological Sciences
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko,
87, Romenska St., Sumy, 40002, Ukraine
E-mail: gorbolisspu@gmail.com*

Lyric trilogy «Symphony of the Petrykiv Forest» is a kind of forest calendar, which contains a wide range of colors, a composition of sounds and smells that together with the emotional-behavioral characteristics of the narrator demonstrate various expressions of his environmental awareness. P. Soroka's character is attentive, emotional, and touchy, he is a creative person who notices a small, knows how to see, hear and feel some special and unique. In the forest, everything draws narrator's attention and hearing; character tired of city was impressed and amazed by this place.

Living in the forest, P. Soroka's hero did not lose the mental experience of the sense of nature and communication with it. In the forest, in his opinion, you should come with a calm heart, a peaceful and serene soul, in a joyful mood, because only then you can feel the fullness of life and the happiness that the heart can hold. The escape of P. Soroka's character, who is a personality, into the forest is caused by the need for something another, unusual, special; it is a flight from the injustice of the world, the imperfect, confused and artificial city space.

In the inner organization of the hero-narrator of the lyrical trilogy ancient instincts worked in relation to nature, which is expressed in 1) the need to communicate with nature, 2) respectful attitude to the objects of nature. The hero-narrator appeals to nature as a source of inspiration, he actively assimilates the eco-theory of the moral attitude to the objects of nature, which was produced and tested by his ancestors. He is our contemporary, and his behavior corresponds to the needs of Ukrainian society at the beginning of the XXI century.

Contemplating the forest, the hero-narrator produces the philosophy of self-understanding, the self-creation and, importantly, self-esteem. His philosophy of tolerant behavior with the objects of nature is built on ecologically established principles, the ethics of attitude to animate and inanimate nature coordinates and gives meaning to the behavior of the hero, cautiously and politely appeals in the forest. The hero enters organically into the rhythm of life created by the forest and helps to feel confident and cozy.

The ecological competence of the hero-narrator of the lyrical trilogy «Symphony of the Petyriv Forest» becomes the background of the formation of a life philosophy, search of a meaning to life, the comprehension of the essence of being etc. The hero, who loves the environment, makes natural parallels between nature and a man. Spiritual life, moral health, humanistic orientation of behavior, feelings and emotional experiences, the values of the hero-narrator of the lyric trilogy are coordinated by the nature. The trinity, built on the basis of ecological culture, «the desire to be in nature – the ability to handle it – the desire to return to nature» forms the basis of the philosophy of the character's life.

Key words: ecological culture, forest philosophy, happiness, character-narrator, eco-theory.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сорока П. Симфонія Петриківського лісу / Петро Сорока. – Львів : Априорі, 2015. – 312 с.
2. Конгро А. Наше личное пространство / А. Конгро // Наука и жизнь. – 1991. – № 7. – С. 92-96.
3. Базилевський В. Влада пейзажу / Володимир Базилевський // Літературна Україна. – 2017, 20 квітня. – С. 7, 14.
4. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 375 с.
5. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко. – К. : Рад. Письменник, 1969. – 191 с.
6. Лабиринты одиночества : пер. с англ. / сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского. – М. : Прогресс, 1989. – 624 с.
7. Еколого-психологічні чинники сучасного способу життя: монографія / за наук. ред. Ю. М. Швалба. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 276 с.
8. Философия любви: Антология любви. Ч. 2 / сост. А. А. Ивин. – М. : Политиздат, 1990. – 605 с.
9. Горболіс Л. Герой «Intermezzo» М. Коцюбинського: «у пошуках своєї орбіти» / Лариса Горболіс // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Літературознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2009. – Вип. 27. – С. 49-53.
10. Горболіс Л. Екологічна культура героїв у художньому трактуванні українських письменників : навчальний посібник для студентів-філологів / Л. М. Горболіс. – Суми : Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2010. – 132 с.
11. Коцюбинський М. Твори : в 2 т. / М. М. Коцюбинський. – К. : Наукова думка, 1988. – Т. 2. – 496 с.
12. Горболіс Л. Релігійна духовність гуцулів у художньому баченні О. Кобилянської (на матеріалі творів «Битва», «Некультурна») / Лариса Горболіс // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – К. : Твім інтер, 1999. – Вип. 6. – С. 13–25.

REFERENCES

1. Soroka, P. (2015). *Symfoniya Petyrivskoho lisu* [Symphony of the Petyriv Forest]. Lviv, Ukraine: Apriori.
2. Konhro, A. (1991). *Nashe lychnoe prostranstvo* [Our Personal Space] // *Nauka y Zhyzn*, 7, 92-96.
3. Bazylevskyy, V. (2017). *Vlada peyzazhu* [Landscape Power]. *Literaturna Ukrayina*, April 20, 7-14.
4. Tytarenko, T. M. (2003). *Zhyttyevyy svit osobystosti u mezhakh i za mezhamy budennosti* [The Life of the Individual World within and beyond the Ordinary]. Kyiv, Ukraine: Lybid.
5. Franko, I. (1969). *Iz sekretiv poetychnoyi tvorchosti* [On the Secrets of Poetic Creativity]. Kyiv, Ukraine: Rad. pys'mennyk.
6. Pokrovskoho, N. E. (Ed.). (1989). *Labyrynty odynochestva* [Labyrinths of Loneliness]. Moscow, Russia: Prohress.
7. Shvalba, Y. M. (Ed.). (2008). *Ekoloho-psykholohichni chynnyky suchasnoho sposobu zhyttia* [Ecological and psychological factors of the modern way of life]. Kyiv, Ukraine: Pedahohichna dumka.
8. Yvyn, A. A. (Ed.). (1990). *Fylosofiia liubvi: Antolohiia liubvi* [Philosophy of Love: Anthology of Love.] (Part 2). Moscow, Russia: Politizdat.
9. Horbolis, L. (2009). Heroy «Intermezzo» M. Kotsyubynskoho: «u poshukakh svoeyi orbity» [Hero of «Intermezzo» by M. Kotsyubinsky: «In search of his orbit»]. *Naukovi zapysky Ternopil's koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Literaturoznavstvo*, 27, 49-53) Ternopil', Ukraine.
10. Horbolis, L. (2010). *Ekolohichna kultura heroyiv u khudozhnomu potraktuvanni ukrayinskykh pysmennykiv* [Ecological Culture of Heroes in the Fiction of Ukrainian Writers]. Sumy, Ukraine: SumDPU im. A. S. Makarenka.
11. Kotsyubinsky, M. (1988). *Tvory v 2t* [Works]. (Vols 1-2). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka.
12. Horbolis, L. (1999). *Relihiina dukhovnist hutsuliv u khudozhnomu bachenni O. Kobylianskoyi (na materialii tvoriv «Bytva», «Nekultura»)* [Religious Spirituality of Hutsuls in the Artistic Vision of O. Kobilyanska (Based on the Works «Battle», «Non-cultural»)]. *Literatura. Folklor. Problemy poetyky*, 6, 13–25. Kyiv, Ukraine: Tvim inter.

Надійшла до редакції 5 жовтня 2017 р.